

Karol JANAS

Hlinkova garda v trenčianskom regióne v rokoch 1939 – 1940

JANAS, Karol: The Hlinka Guard in Trenčín Region in 1939 – 1940. In: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; Universum, 2007, s. 314-325.

To ensure the security of citizens, several organs operated in the Trenčín Region. The Hlinka Guard is considered as particular category. This military organization tried to range among the security organs (police and army) since the creation of the Slovak state. This ambition was refused by the Ministry of National Security because of the barbarity of the Hlinka Guard members, which was reproached by inhabitants of the Trenčín Region as well as whole Slovakia.

Postavenie Hlinkovej gardy v štruktúre bezpečnostných zložiek

Medzi bezpečnostné zložky slovenského štátu pôsobiace v trenčianskom regióne sa rada zaraďovala aj Hlinkova garda (HG).¹ Postavenie HG v štruktúre bezpečnostných síl vôbec nebolo jednoznačné a počas trvania slovenského štátu sa viackrát zásadne upravovalo. Podľa vládneho nariadenia boli všetci muži, s výnimkou židov, povinní vstúpiť do HG.² Nariadenie vyvolávalo odpor a nedodržiavalo sa. Po čase prišlo k jeho novelizácii a členstvo v HG ostalo dobrovoľné.³ Predstavitelia HG sa snažili vstupovať do právomocí armády, či iných bezpečnostných zložiek, čo vyvolávalo prudký odpor. Snahy o postavenie HG na úroveň armády narážali na vytrvalý nesúhlas armádnych predstaviteľov. V garde videli nedisciplinovanú skupinu, ktorá spôsobovala často viac problémov ako osohu. Minister národnej obrany

1 Pre potreby tejto štúdie budeme považovať za trenčiansky región územie, ktoré zasahovalo do Trenčianskej župy, ktorá bola zriadená 1. januára 1940. Patrili do nej okresy Piešťany, Nové Mesto nad Váhom, Myjava, Trenčín, Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Veľká Bytča, Kysucké Nové Mesto, Bánovce nad Bebravou, Žilina a Čadca.

2 Slovenský zákonník, 1939, vládne nariadenie č. 220/1939 Sl. z., § 1-3.

3 Slovenský zákonník, 1939, nariadenie s mocou zákona č. 310/1939 Sl. z. Tak-tiež KAMENEC, I.: Politický systém a režim Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Zost. V. Bystrický. Bratislava : Národná rada SR; Historický ústav SAV, 1991, s. 16.

Čatloš všetky takéto snahy ukončil vyjadrením v tlači, podľa ktorého „HG sama o sebe nebude postavená na roveň armády lebo tým by sa vytvorili dve konkurenčné zložky, ktoré by zavinili celú plochu všelijakých treníc“.⁴ Garda sa síce stala zložkou brannej moci, no v oveľa nižšom postavení, ako si niektorí jej činitelia predstavovali. Možno povedať, že jej význam vzrástol vždy v krízových časoch, počas ktorých bola HG priberaná na pomoc bezpečnostným zložkám. Po ich skončení význam gardy opäť klesal. Príčinou bolo pravdepodobne aj to, že aktivácia gardy vždy priniesla aj množstvo problémov a nepríjemností. Výčiny gardistov vyvolávali odpor u veľkej časti miestneho obyvateľstva, no najmä u prísušníkov armády. Vzťah gardy k armáde postupne prerástol do takmer otvoreného nepriateľstva. Excesy gardistov a jej predstaviteľov len utvrďovali v negatívnom názore na HG a potrebe jej úplného odzbrojenia. Opozícia proti garde prerástla do otvorených manifestácií, ba dokonca do vojenských vzbúr, ako sa to stalo v Tatranskej župe v Ružomberku 4. – 5. júna 1939.⁵ Nepokoje vypukli aj v budúcej Trenčianskej župe – v Ilave. Nespokojnosť s činnosťou HG medzi vojakmi bola tiež v Čadci, Turzovke⁶ a Bánovciach.⁷ Aby sa zmiernilo napätie medzi armádou a HG prišlo 25. novembra 1939 v Turčianskom sv. Martine k dohode.⁸ V rámci predvojenskej a povojenskej výchovy bol zavedený spojový výcvik v HG a HM.⁹ Výcvik viedli vojaci slovenskej armády. HG bola uložená aj povinnosť brannej výchovy, ku ktorej jej museli byť nápomocné obce.¹⁰ Boli povinné v obecných rozpočtoch vyhradiť takú sumu ako v minulosti pre Sokol, či Orol. Pre brannú výchovu boli zriadené výbory brannosti:

1. Ústredný výbor brannosti – tvorilo ho hlavné veliteľstvo HG.
2. Zemský výbor brannosti – tvorilo ho župné veliteľstvo brannosti.

4 Slováč, 9. mája 1939, s. 2.

5 SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovanie (1938 – 1940). In: *Zborník múzea slovenského národného povstania II*, 1968, s. 245.

6 Štátny archív Bytča, pobočka Čadca (ŠACA), f. OÚ Čadca, šk. 70, bez. signatúry.

7 O nepríjemnostiach členov HG, ktorí strieľali bezdôvodne z pušiek v Bánovciach nad Bebravou, pozri aj Štátny archív Nitra, pobočka Topoľčany, f. OÚ Bánovce nad Bebravou, šk. 330, č. j. 3527/1939.

8 Vojenský historický archív Trnava, f. MNO - spisy dôverné, šk. 23, č. j. 212637/dôv.tel.1939. Činnosť súvisiaca s brannou výchovou bola oslobodená od dane.

9 Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), f. Úrad predsedníctva vlády (ÚPV), šk. 16, č. j. 5887/40.

10 Štátny archív Bytča, pobočka Považská Bystrica (ŠAPB), f. Obvodný notársky úrad (ONÚ) Bolešov, šk. 10, č. j. 20/1940 prez.

3. Okresný výbor brannosti – tvorilo ho okresné veliteľstvo brannosti.
4. Veliteľ výcvikového strediska brannej výchovy – funkciu zastával miestny veliteľ HG, prípadne veliteľ strediska brannej výchovy HG.

Na kontrolu brannej výchovy bol k hlavnému veliteľstvu HG pridelený styčný dôstojník ministerstva národnej obrany.¹¹ Styčný dôstojník vykonával inšpekčné cesty, počas ktorých navštívil aj najväčšie mestá v župe. V Trenčíne kontroloval úroveň brannej výchovy 9. júna 1940, v Žiline 10. júna 1940.

No HG nedôverovali ani najvyšší predstavitelia štátu a bezpečnostných zložiek. Dôkazom je monitorovanie činnosti HG Ústredňou štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ktorá plnila funkciu tajnej polície a spravodajskej služby a jej pôsobenie bolo celoštátne. Budovaná bola podľa nacistického vzoru a na výstavbe jej štruktúr sa podieľali nemeckí poradcovia.¹² ÚŠB mala mimoriadne postavenie a v skutočnosti jej boli podriadené všetky zložky bezpečnosti. Do kompetencie ÚŠB okrem iných oblastí patrili všetky veci politickej povahy vrátane záležitostí HŠLS, DP, HG, HM, FS, DJ. K monitorovaniu HG využívala ÚŠB najmä notárske úrady. Na jednej strane poverili notárov zorganizovaním spoľahlivej spravodajskej služby za pomoci HŠLS a HG (ak bola v obci organizovaná DP a FS aj týchto) a získaných informátorov z radov civilného obyvateľstva. No na druhej strane museli notári podávať prostredníctvom okresných úradov na ÚŠB overené alebo aspoň vierohodné informácie, ktoré sa týkali aj činnosti HŠLS, DP, HG, HM, FS, DJ.

Paradoxné je, že napriek radikalizmu jej členov a výrazne pronemeckej orientácii jej nedôverovali ani príslušníci nemeckej brannej moci na Slovensku¹³ a nepovažovali jej členov za spoľahlivých. Ako príklad môže slúžiť Myjava. Nemecký vojenský veliteľ na Myjave vydal tamojšiemu veliteľstvu žandárov zákaz prijímať členov HG s výnimkou nevyhnutnej potreby. Po ďalších excesoch bola HG v trenčianskom regióne postupne odzbrojená,¹⁴ zrušené bolo aj dočasné pribratie jej členov k žandárstvu.¹⁵ Členovia HG

11 Štátny archív Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, f. Okresný úrad (OÚ) Ružomberok, šk. 70, č. j. 153/1940 prez.

12 KORČEK, J.: Niekoľko poznámok k problematike mocensko-politického aparátu Slovenského štátu. In: *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Zost. V. Bystrický. Bratislava : NR SR, HÚ SAV, s. 30.

13 Štátny archív Bratislava, pobočka Skalica (ŠASK), f. OÚ Myjava, šk. 44, č. j. 240/1939 prez.

14 Štátny archív Bratislava, pobočka Trenčín (ŠATN), f. OÚ Nové Mesto nad Váhom, šk. 121, č. j. 1161/1939 prez. Odzbrojenie sa udialo z príkazu hlavného veliteľa HG Alexandra Macha. HG odovzdávala zbrane okresným náčelnikom.

15 Štátny archív Bytča, pobočka Žilina, f. OÚ Žilina, šk. 37, č. j. 534/1939 prez.

mali byť zo žandárstva prepustení.¹⁶ Radikálne sa s členmi HG vyrovnali na Ministerstve pravosúdia.¹⁷ Žiadosť o zákaz členstva v HG pre svojich zamestnancov doručili 22. júna 1939 jeho predstavitelia priamo na Ministerstvo vnútra. Podľa predstaviteľov Ministerstva pravosúdia členstvo dozorcov v HG podlamuje morálku väzňov.¹⁸

Angažovanie HG v krízových udalostiach

Prvou krízovou udalosťou, v ktorej sa garda v trenčianskom regióne angažovala boli udalosti vedúce k vzniku slovenského štátu v marci 1939. Garda sa angažovala prakticky vo všetkých významnejších mestách a obciach regiónu. V Trenčíne členovia HG vykonávali hliadkovú službu bez akéhokoľvek poverenia už od 15. marca 1939. Vykonávali hliadkovú službu na železničnej stanici na osobnom nádraží.¹⁹ Oficiálne bola HG na pomoc žandárstvu v Trenčíne pribratá 28. marca 1939.²⁰ Zaradením pod žandárstvo sa mala jej činnosť dostať pod kontrolu, lebo členovia HG sa pri hliadkovej službe dopúšťali viacerých výstrelkov, čo vrhalo zlé svetlo na všetky bezpečnostné zložky. Zložitejšia bola situácia v Považskej Bystrici, kde ležala jedna z najväčších zbrojoviek. Hlinkova garda sa pokúsila prevziať moc v meste a na krátky čas sa jej to aj podarilo.²¹ Jej členovia začali okamžite hrubo zasahovať do prevádzky Zbrojovky. Kontrolovali osoby, ktoré do nej prichádzali, ako aj všetko, čo sa odvážalo na západ. Členovia gardy chceli kontrolovať i jednotlivé prevádzky závodu. Situácia sa upokojila až po niekoľkých dňoch. Kontrolu nad mestom prevzala armáda a HG bola odzbrojená. Kontroverznú úlohu zohrala HG aj v Púchove. Niektorí jej členovia využili prvé dni v novom štáte a pokúsili sa prevziať moc v meste do svojich rúk. Svojvoľne si prisvojili právomoci patriace bezpečnostným orgánom. Členovia gardy obsadili cesty, verejné objekty a zaistili zámožnejších židovských občanov. Činnosť HG nabrala také rozmery, že musel zakročiť okresný náčelník. Ten vydal rozhodnutie, podľa ktorého príslušníci HG neboli oprávnení niekoho legitimovať, zatknúť, ani zabaviť majetok. Povolil opätovné ozbrojenie žandárstva a nariadil HG, aby svoje hliadky stiahla. Moc HG v meste postupne klesala, jej

16 ŠAPB, f. OÚ Púchov, šk. 80, č. j. 308/1939 prez.

17 V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že v sledovanom regióne ležala väznica a trestnica v Ilave a väznica pri Krajskom súde v Trenčíne.

18 SNA, f. ÚPV, šk. 15, č. j. 6243/1939.

19 SNA, f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. 15, č. j. 4033/1939 prez.

20 ŠAPB, f. OÚ Púchov, šk. 80, č. j. 308/1939 prez.

21 JANAS, K.: Považská Bystrica v rokoch 1918 – 1945. In: *Považská Bystrica. Z dejín mesta*. Žilina : Knižné centrum, 2006, s. 219-220.

členovia museli odovzdať zbrane a moc oficiálnym bezpečnostným zložkám – žandárstvu a polícii.²² V Dubnici nad Váhom sa členovia gardy pokúsili z mesta vystáhnovať miestne židovské obyvateľstvo,²³ v Žiline a v Ilave²⁴ zasahovali proti lokálnym prejavom šepkanej propagandy. V Piešťanoch v marci 1939 podnecovali členovia gardy nepokoje proti židovským obchodníkom a iniciovali rabovanie ich obchodov. V piešťanskej HG vládla úplná anarchia a viacerí jej členovia svojvoľne organizovali protižidovské akcie. Zatykali miestnych židov a odvážali ich do neďalekých Sokoliec, kde ich bili a zastrášovali strieľaním do povaly pivnice, v ktorej ich zadržovali. Voči ich výčinom museli aj v Piešťanoch zasiahnuť žandári, no gardisti sa proti nim postavili a hrozili použitím zbraní. Kapitulovali až pred príkazom okresného úradu, ktorý nariadil ich okamžité odzbrojenie.²⁵

Opätovný význam, na krátky čas, garda získala v letných mesiacoch v roku 1939. Jej členovia sa významným spôsobom zapájali do provokácii na slovensko-poľskom pohraničí. Bližiaci sa konflikt medzi Nemeckom a Poľskom mal v sledovanej oblasti dopady na Kysuce. Obyvatelia Kysúc sa s rozdelením pohraničných obcí Skalité, Svrčinovec a Čierne, ktoré Slovensko stratilo ešte v roku 1938, nezmiarili a iniciovali návrhy na revíziu hranice. Žiadosti miestneho odboru Matice slovenskej v Skalitom o opätovné vrátenie Poľskom zabratých území však boli neúspešné.²⁶ Nepotvrdili sa ani správy, že Poliaci sú ochotní vrátiť územia na Kysuciach v rámci zlepšenia vzťahov so

22 JANAS, K.: Dejiny mesta Púchov od zjednotenia mestských častí po súčasnosť. In: *Púchov*. Púchov : Medial, 2006, s. 74-75.

23 ZEMENE, R. M.: Dubnica v rokoch 1848 – 1945. In: *Dubnica nad Váhom*. Bratislava : SAP, 1993, s. 79.

24 BYSTRICKÝ, V.: Politické zápasy v rokoch 1918 – 1945. In: *Ilava*. Martin : Osveťa, 1991, s. 149.

25 BAČA, R.: Hlinkova Slovenská ľudová strana v Piešťanoch v rokoch 1939 – 1945. In: *Balneografický spravodajca*, roč. 37, 1999 – 2000, s. 216-218.

26 ŠACA, f. OÚ Čadca, šk. 70, č. j. 856/1939 prez. Závažná neprístopnosť členov HG sa udiala 9. augusta 1939 v Turzovke. Na návštevu k lekárovi Adolfovi Stanečkovi prišiel Alexander Mach. U A. Stanečka bolo ubytované hlavné veliteľstvo nemeckej armády, ktorá pochodovala z Protektorátu na Slovensko. O návšteve Macha sa dozvedeli obyvatelia Turzovky, vrátane členov HG, zbehli sa pred Stanečkov dom a pokrikovali na Alexandra Macha „Hanba mu!“ a provokačne na neho pískali. Keď Alexander Mach nasadla do auta, obyvatelia ho vyzvali, aby sa s nimi rozprával, čo on odmietol, nastúpil do auta a odišiel. Dav ho nasledoval ešte asi 120m pričom na neho pokrikoval a pískal. Na Okresnom úrade v Čadci Mach vysvetľoval, že členovia HG sa nepokoja zúčastnili len z horlivosti a rozčúlenia. Obyvatelia Turzovky boli vraj proti A. Stanečkovi národnostne a politicky zaujatí.

Slovenskom.²⁷ S blížiacim sa letom sa situácia vyostrovala.²⁸ V priebehu mája a júna sa snažila poľská spravodajská služba získať v okolí Čadce väčší počet konfidentov,²⁹ Vo veľkom množstve rozširovala na území okresu protištátne letáky. Podozriví z prenášania letákov boli poľskí colní pracovníci a dopravný personál. Došlo i k diplomatickému incidentu, do ktorého sa zapojili aj príslušníci HG. Na železničnej stanici v Čadci sa pokúsili vykonať osobnú prehliadku poľských colných pracovníkov žandár Jozef Šmidovič a člen HG Alojz Rydzák. Poliaci podali sťažnosť na Ministerstve zahraničných vecí. Slovenské orgány v pohraničí boli upozornené, že sa to nesmie opakovať, lebo je to proti zvyklostiam medzinárodného styku.³⁰ Situácia na hranici sa však naďalej vyostrovala. Podľa zistení slovenských orgánov ani Poliaci nečakali so založenými rukami. Zatarasili Jablunkovský priesmyk a podmínovávali hradskú Čadca – Mosty³¹ v úsekoch na poľskej strane hranice. Zvýšili aj výzvednú službu, na čo reagovala slovenská strana 24. augusta 1939 uzavretím vzdušného priestoru, čo znemožňovalo leteckú špionáž.³² Okresný úrad v Čadci vydal 24. augusta 1939 výnos, podľa ktorého Poliakov netreba brániť pri násilnom odsune Slovákov zo zabratého územia.³³ Každá násilná akcia sa mohla stať zámenkou pre vypuknutie konfliktu a na slovenskej strane už cítili nemeckú podporu. Muži z obcí Skalité a Čierne vyzbrojeni Nemcami 25. augusta 1939 vyhodili do vzduchu trať Skalité – Zwardoň, 26. augusta strieľali na poľský vlak do Zwardoňa a na železničnú stanicu v Poľsku a 31. augusta vytrhali na poľskom území 600 m koľají.³⁴ Do nepokojov na hranici sa opäť zapojili aj príslušníci HG. V spolupráci s FS vykonali spoločnú akciu, pri ktorej zaistili dvadsaťpäť príslušníkov poľskej hraničnej stráže v Čadci a personál železničnej stanice Mosty. Obsadili železničnú trať, čím znemožnili Poliakov vyhodiť do vzduchu zatarasený tunel pred Jablunkovom.³⁵

27 ŠACA, f. OÚ Čadca, šk. 69, č. j. 628/1939 prez.

28 Bližšie o poľsko-slovenských vzťahoch v tomto období pozri HOLÁK, M.: Slovensko-poľské vzťahy od marca do septembra 1939. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB; Ústav vedy a výskumu ÚMB, 2005, s. 317-333.

29 SNA, f. MV, šk. 15, č. j. 5846/1939 prez.

30 SNA, f. MV, šk. 17, č. j. 8185/1939 prez.

31 ČATLOŠ, F.: *Zápisky z obdobia okt. 1939 - jún 1941* (rukopis), s. 107. In: Archív múzea SNP (AM SNP), f. XII, i. č. 162/67.

32 SUŠKO, L.: *Formy ovládnutia Slovenska nacizmom* (rukopis) s. 186. In: Archív múzea SNP (AM SNP), f. XII, i. č. 61/78.

33 ŠACA Čadca, f. ONÚ Skalité, šk. 2, č. j. 151/1939 prez.

34 ŠACA Čadca, f. OÚ Čadca, šk. 71, č. j. 1018/1939 prez.

35 SUŠKO, L.: ref 32, s. 184.

1. septembra 1939 zaútočili slovenskí vojaci na poľské pozície³⁶ na zabratých územiach a za pomoci nemeckých vojakov dislokovaných v severokysuckých obciach³⁷ opäť spojili rozdelené obce. Pri spájaní vojensky pomohli dve autá Nemcov. Hoci na bojových operáciách sa príslušníci HG nezúčastňovali, okamžite po spojení rozdelených obcí začali so zabezpečovaním poriadku. Tentoraz však celkom legitímne, nakoľko pri príprave vojenského ťaženia proti Poľsku bola HG 1. septembra, po dohode Ministerstva národnej obrany a Hlavného vojenského veliteľstva v Bratislave,³⁸ opäť oficiálne povolána spolu s vojenskými orgánmi pracovať na zaistení bezpečnosti štátu.³⁹ Na základe tejto dohody sa 2. septembra 1939 Hlavné veliteľstvo HG uznieslo povolať podľa potreby k operačným plánom členov HG, vojakov a nevojakov ako aj osoby, ktoré neboli členmi HG, no mali viac ako 35 rokov.⁴⁰ Členovia HG na Kysuciach boli dočasne nápomocní žandárstvu a pohraničnej strážii.⁴¹ Spojenectvo to však bolo dočasné a po skončení vojny s Poľskom opätovne skončila aj spolupráca s HG.

Okrem spolupráce s ozbrojenými zložkami sa členovia HG v prvých mesiacoch existencie slovenského štátu angažovali pri potláčaní prejavov nedôvery voči novému zriadeniu a najmä pri potláčaní šepkanej propagandy. S rozpakmi sa na nové pomery pozerali spočiatku obyvatelia moravsko-slovenského pohraničia, ktoré sa tiahlo budúcou Trenčianskou župou cez väčšinu okresov. Ľudia v pohraničí prijímali vznik slovenského štátu rôzne – od prejavov nadšenia a radosti, cez nedôveru až po odpor.⁴² V oblasti, ktorá je sledovaná v tejto práci, sa objavili všetky prejavy. Nadšenie prezentované v oficiálnom spravodaji HSLS,⁴³ nedôvera prejavujúca sa najmä šepkanou propagandou,⁴⁴ no i prvky odporu,⁴⁵ najmä medzi ľuďmi, ktorí žili v blíz-

36 Slovenský štát Poľsku vojnu nikdy nevyhlásil. Pozri NEMEČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej války. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č.3, s. 448.

37 ŠACA, f. OÚ Čadca, šk. 70, č. j. 975/1939 prez.

38 SNA, f. ÚPV, šk. 15, č. j. 8791/1939.

39 ŠAPB, f. OÚ Považská Bystrica, šk. 84, č. j. 733/1939 prez.

40 ŠAPB, f. Obvodný notársky úrad (ONÚ) Lednica, šk. 1, č. j. 62/1939 prez.

41 ŠATN, f. OÚ Nové Mesto nad Váhom, šk. 119, č. j. 722/1939 prez. Členovia HG spolu s príslušníkmi pohraničnej stráže neprepúšťali vozidlá, v ktorých prevážali viac ako 50Ks v hotovosti alebo v tovare.

42 ŠATN, f. ONÚ Trenčín, šk. 30, č. j. 199/1940 prez.

43 Trenčan, 18. marca 1939, s. 1.

44 ŠAPB, f. ONÚ Červený Kameň, šk. 1, č. j. 55/1939 prez.

45 Štátny archív Bratislava, pobočka Skalica (ŠASK), f. OÚ Myjava, šk. 54, č. j. 384/1941 prez.

kosti hranice a ktorí mali s českým obyvateľstvom veľmi dobre vzťahy.⁴⁶ Úzka spätosť s priľahlým moravským krajom bola pre ľudí dôležitá a nedokázala ju zničiť ani propaganda.⁴⁷ O vyckávaní, či nedôvere v trvalejšiu existenciu nového štátu svedčí aj príkaz vedúceho notára v Trenčíne, ktorý vydal na podnet informácií pochádzajúcich od členov HG. Starostom a vlád-
nym komisárom prikazoval odstrániť všetky štátne znaky bývalej Československej republiky, ktoré boli umiestnené na štátnych a verejných budovách a české nápisy na tabuliach označujúcich úrady a verejné miestnosti. Obrazy bývalých prezidentov prikázal ihneď zničiť. Rovnakým problémom bola aj šepkaná propaganda. Napríklad v okrese Púchov dosiahla také rozmery, že Okresný úrad v Púchove 5. apríla 1939 nariadil štátnym zamestnancom a členom HG jej zamedzenie. Obvodný notár z Červeného Kameňa písal na základe nariadenia Okresného úradu v Púchove aj rímsko-katolíckym farským úradom a správcom škôl. Notár ich prosil, aby s ich pomocou: „*Rozširovatelia nepráv, pomlúv našej vlády boli zatlačení na to miesto, ktoré im patrí – Ilavy, kde môžu potom premýšľať o pravdivosti svojho lživého tvrdenia.*“⁴⁸ Podobná situácia bola aj na Myjave. Ústredňa štátnej bezpečnosti poslala náčelníkovi Okresného úradu v Myjave správu o pomeroch v okrese: „*Je vidieť rúhanie proti štátnej štruktúre, pozdravy sú poklona, má úcta, nazzdar, žandárstvo kulhavo pracuje...pašeráctvo kvitne...ľudia nepominú posluchy z Londýna, Bratislavu ani nepočujú.*“ Napriek takýmto opatreniam a represívnej činnosti HG šepkaná propaganda neprestávala, a preto písal 4. mája 1939 náčelník okresného úradu opäť notárom „*šepkaná propaganda len tak môže byť potlačená, keď jej rozširovatelia budú mať strach pred stíhaním...ukladá sa notárom, hneď udať každého u najbližšej četníckej stanici, od koho počuje poplašný alebo znepokojujúci chýr.*“⁴⁹ Represívne opatrenie, ako aj stabilizácia pomerov v slovenskom štáte postupne zabrali a prejavy nedôvery, či šepkanej propagandy definitívne zmizli.

46 ŠAPB, f. ONÚ Lednica, šk. 1, č. j. 62/1939 prez.

47 Státní okresní archiv Frýdek Místek, f. OÚ Místek, šk. 58, č. j. 300/1939 pres. Podľa správ protektorátnych úradov sa obyvateľstvo prispôsobilo pokojne, bez výhrad. Všade vládla stiesnená nálada, očakával sa pokles životnej úrovne. Zmenšil sa dovoz tovarov zo Slovenska (hydina, maslo, vajcia, hovädzí a bravčový dobytok). „*V pomere obyvateľstva slovenského a moravského nastala nedôvera, na oboch stranách hranice je vidieť rezignáciu.*“

48 ŠAPB, f. ONÚ Červený Kameň, šk. 1, č. j. 55/1939 prez.

49 ŠASK, f. OÚ Myjava, šk. 54, č. j. 384/1941 prez.

Zmeny v štruktúre HG trenčianskom regióne po reforme verejnej správy v roku 1940

Štruktúra HG sa v čase vzniku Trenčianskej župy líšila od organizácie verejnej správy. Organizácia HG sa delila na dvanásť žúp a tie na okresy. Z politických okresov Trenčianskej župy patrili:

- do Dolnopovažskej župy (sídlo Trnava) okres Piešťany,
- do Stredopovažskej župy (Trenčín) okresy Trenčín, Nové Mesto nad Váhom, Ilava, Myjava, Púchov, Bánovce nad Bebravou,
- do Hornopovažskej župy okresy Považská Bystrica, Žilina, Veľká Bytča, Kysucké Nové Mesto a Čadca.⁵⁰

V roku 1940 došlo k úprave organizácie HG podľa existujúcich žúp. Nová aktivizácia HG si vyžiadala aj zmenu organizačnej štruktúry a menovanie nových veliteľov. Veliteľom HG v Trenčianskej župe sa stal Štefan Čongrády.⁵¹

Nezmizli však excesy a neprístojnosti členov HG. Zneužívanie právomoci členmi HG naďalej vyvolávalo nevôľu, ktorá vyústila do vydania novelizačného nariadenia o HG. Jeho znenie oslabovalo právomoci HG, lebo ju zbavilo kontrolnej právomoci.⁵² Neskôr sa HG stala hlavným vykonávateľom protizidovských nariadení.⁵³ Okresní náčelníci často poverovali členov HG správou židovských pracovných táborov, či dozeraním nad vykonávaním pracovnej povinnosti židov a kontrolou plnenia a dodržiavania ostatných opatrení nariadených proti židom.⁵⁴

Tlaky zo strany HG sa nevyhli ani orgánom verejnej správy. Veľkým problémom, s ktorým sa trenčiansky župan Kallay podobne ako väčšina vedúcich úradníkov stretával, bolo zvládnutie požiadaviek HSLŠ, HG a HM na

50 ŠAPB, f. OÚ Ilava, šk. 315, č. j. 8489/1939.

51 Trenčan, 15. júna 1940, s. 3.

52 KAMENEC, I.: *Slovenský štát*. Praha : Anomal, 1992, s. 67.

53 Hlavné veliteľstvo HG sa spolu so župným úradom snažilo presvedčať obce, aby sa zbavili židov. Ak by sa im to podarilo do 1. októbra 1941 dostali by pamätnú tabuľu na obecný dom a ako dar hlavného veliteľstva HG bezplatné zriadenie knižnice.

54 ŠAPB, f. ONÚ Púchov, šk. 18, č. j. 6678/1941 prez.; ŠAPB, f. ONÚ Púchov, šk. 18, č. j. 7022/1941. Okresný náčelník v Púchove poveril 2. decembra 1941 HG dozorom nad židmi v celom okrese. Veľká právomoc HG viedla často k novým prechmatom, najmä pri nasadzovaní židov do práce. Obec Horné Kočkovce v okrese Púchov dala vyšetriť miestneho veliteľa HG za „*prechmaty pri zamestnávaní židov*“, čo ale miestna HG považovala za podrývanie autority.

presadenie svojich členov do úradov. Tu treba pozitívne hodnotiť prácu župana Kallaya a Prezidiálneho odboru Župného úradu v Trenčíne, ktorí striktné trvali na predpísanej kvalifikácii a miesta radšej ponechávali voľné, prípadne funkcie združovali, ako by ich obsadili nekvalifikovanými silami. Hoci nedokázali tomuto tlaku odolať úplne, podarilo sa im presadiť prednostné prijímanie len v prípade rovnakej, či vyššej kvalifikácie.⁵⁵ Ak členom HSLS, veteránom, pozostalým, no najmä členom HG⁵⁶ a HM⁵⁷ chýbali odborné predpoklady a kvalifikácia pre prácu na úradoch, miesto jednoducho nedostali. Možno iba súhlasiť s hodnotením L. Liptáka o situácii v slovenskom štáte, že „členstvo v strane, garde, roduvernosť pomohli, no vysvedčenie spravidla nenahradili“.⁵⁸ Kvalitných odborníkov však odrádzovali aj ďalšie na pohľad nezmyselné nariadenia. Z príkazu Prezídia Ministerstva vnútra a Ministerstva hospodárstva⁵⁹ museli na úradoch používať pozdrav „Na stráži!“ v písomnom aj ústnom styku všade, na úrade i doma a tiež upozorniť stránky na jeho používanie.⁶⁰ Úradníkom bolo Ministerstvom vnútra doporučené, aby vo svojom voľnom čase pracovali v HG a HM, čomu sa pre zlú povesť HG mnohí snažili vyhnúť.⁶¹

No činnosť HG v trenčianskom regióne nebola len negatívna. Členovia HG sa snažili aj o kultúrne a športové povznesenie obyvateľstva. Do správy dostávali kiná, budovali športoviská.⁶² Gardisti sa zúčastňovali všetkých veľkých kultúrnych a spoločenských akcií, na ktorých vykonávali prehliadky. Príkladom môže byť aj slávnostné odhalenie pomníka M. R. Štefánika.

55 ŠAPB, fond OÚ Púchov, šk. 481, č. j. 780/1941.

56 Trenčan, 15. júna 1940, s. 3. Župný vodca HG v Trenčianskej župe bol Štefan Čongrady, ktorý nahradil vo funkcii v roku 1940 Jozefa Ďuriša.

57 ŠA Bytča (ŠABY), f. Trenčianska župa (TŽ), šk. 11, č. j. 2970/1940 prez. Župný vodca HM v Trenčianskej župe bol František Paškay, riaditeľ meštianky v Dubnici nad Váhom.

58 LIPTÁK, L.: Strategické elity na Slovensku. In: *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 300.

59 ŠABY, f. TŽ, šk. 7, č. j. 1142/1941 prez.

60 ŠABY, f. TŽ, šk. 10, č. j. 2266/1940 prez.

61 ŠA BABY, f. TŽ, šk. 8, č. j. 1465/1940 prez.

62 Príkladom môže byť činnosť HG v okrese Púchov. HG prevádzkovala kiná v Púchove a Lednických Rovniach. V Púchove budovala športový areál skladajúci sa z futbalového, volejbalového a hádzanárskeho ihriska. V areáli vybudovala krytú tribúnu a drevenú budovu s predsieňou, umyvárňou, dvoma šatňami, pisoárom a záchodmi. Pozri ŠAPB, f. Hlinkova Garda, šk.1, i. č. 4901. Ďalším príkladom môže byť Trenčín. V roku 1940 bol v Trenčíne dokončený kultúrny dom, v ktorom bolo umiestnené kino HG.

Uskutočnilo sa v Považskej Bystrici 5. apríla 1940. Hostia sa zišli už deň dopredu a združenie evanjelickej mládeže pre nich pripravilo divadelnú hru Monarchisti. Na druhý deň sa slávnosť začala na ihrisku AC Sparta nástupom okresných HG. O 9.00 hod. bolo vítanie hostí, o 9.30 hod. bola prehliadka nastúpených formácií HG z Trenčína, Žiliny, Veľkej Bytče, Púchova, Ilavy a Považskej Bystrice. O 9.50 hod. sa začali rímsko-katolícka poľná omša a evanjelické a. v. služby božie. Po fanfárach mali prihovory župan Kallay a župný veliteľ HG Čunderlík. Samotné odhalenie sa uskutočnilo o 11.00 hod. Po odhalení pomníka spevokol zaspieval „Bože, čos ráčil“, nasledovalo dekorovanie zaslúžilých gardistov z celého trenčianskeho regiónu, pieseň „Kto za pravdu horí“, defilé a obed v spoločenskom dome zbrojovky.

Napriek veľkej snahe niektorých jej členov dobré úmysly prelušili výčiny iných. Členovia HG často v záujme vykonania služobných povinností opúšťali pracoviská, čo opätovne vzbudzovalo nevôľu. Nespokojnosť narástla do takých rozmerov, že prinútila vedenie HG k zásahu. Hlavný veliteľ HG vydal zákaz vydávania rozkazov, ktorými by nastalo prerušenie chodu úradu alebo podniku a každý rozkaz, ktorý vyžadoval od gardistu opustenie práce, musel byť v odpise poslaný vedúcemu úradu alebo podniku.⁶³

Posalzburský vývoj

Po napadnutí Sovietskeho zväzu Nemeckom, ktorého sa zúčastnil aj slovenský štát, opäť stúpila vážnosť a potreba HG opäť aj v trenčianskom regióne. Prezídium Ministerstva vnútra a UŠB vydali 24. júna 1941 pokyn pre župný úrad, aby župani umožnili HG utvoriť v každej obci hliadky pre hlásenia parašutistov.⁶⁴ Od 26. júna 1941 boli členovia HG (spolu s FS, HM a HJ) priberaní k výpomoci v premávkovej bezpečnostnej službe pri policii a žandárstve.⁶⁵ Opäť sa však vyskytli neprístojnosti a už od 12. augusta 1941 museli pre takúto prácu získať súhlas UŠB.⁶⁶ V rokoch 1942 – 1944 vplyv HG upadol. Súvisí to s porážkou radikálneho krídla v HSLŠ a so zavedením vodcovského princípu v strane. Prezident Tiso, ktorý bol aj na čele strany (ako predseda HSLŠ bol najvyšším veliteľom HG, ktorá bola súčasťou HSLŠ), HG nedôveroval a to sa podpísalo aj na jej postavení. Ústup pozícii HG sa

63 ŠASK, f. OÚ Myjava, šk. 54, č. j. 279/41 prez.; ŠAPB, f. OÚ Púchov, šk. 89, č. j. 226/41 prez.

64 ŠASK, f. OÚ Myjava, šk. 55, č. j. 631/1941 prez.

65 ŠAPB, f. OÚ Púchov, šk. 481, č. j. 707/1941.

66 ŠASK, f. OÚ Myjava, šk. 55, č. j. 647/1941 prez.

najviac prejavil v odstavení fašizoidnej ultraradikálnej skupiny okolo Otomara Kubalu. V čele HG sa presadila skupina ministra vnútra Macha, ktorý v priebehu rokov 1942 – 1943 prešiel na pozície Tisovho umierneného krídla v HSLS.⁶⁷

67 Napriek týmto zmenám sa radikalizáciu členov HG nedarilo utlmiť. Gardisti si ústup z pozícií uvedomovali, preto volali po zostrení perzekučných opatrení proti všetkým odporcom režimu, v čom videli šancu na návrat do stratených pozícií. Hlasno sa dožadovali aj odstránenia negatívnych javov v spoločnosti a jej očistenia od rodinkárstva a korupcie. Napriek tomu ich snahy narážali na múr odporu ostatných bezpečnostných zložiek a čiastočne aj na nezáujem verejnosti. Tá si existujúce nedostatky bezpochyby uvedomovala, no dobre chápala, že nástup gardy by bol tým najhorším z možných riešení. Konflikt vo vnútri gardy vyvrcholil na jej 2. veliteľskom kurze v Bojniciach. Minister vnútra Mach bol podrobený ostrej kritike vedenia HG za slabú výkonnosť bezpečnostných orgánov, bagatelizovanie protifašistických prejavov v armáde a spoločnosti a nedôslednosť pri vysídľovaní židov a Čechov. Mach však počas konfliktu opätovne odmietol ašpirácie HG pri zabezpečovaní verejnej a štátnej bezpečnosti. K zmene prišlo až na jeseň 1944. Po vypuknutí Slovenského národného povstania a sklamaní armády a žandárstva, sa postavenie HG upevnilo. Nemci presadili do čela gardy svojich chránencov na čele s Kubalom. Podľa predsedu vlády Štefana Tisu mala garde dokonca pripadnúť vedúca úloha pri organizovaní žandárstva, polície a celej štátnej bezpečnosti. Žiaľ, jej členovia, ktorí konečne získali moc, ju aj zneužívali. Začalo sa najtemnejšie obdobie v dejinách gardy. Členovia HG sa zúčastnili takmer všetkých perzekúcií a príslušníci jej pomocných oddielov – POHG, ktoré vznikli 21. septembra 1944, vykonávali za Nemcov často tú najšpinavšiu prácu pri perzekúcii a likvidácii podozrivých z účasti na povstaní, či rasovo prenasledovaných osôb. Ani tentoraz si HG svoje postavenie nedokázala udržať. Po skonsolidovaní bezpečnostných zložiek a ich podriadení Ministerstvu národnej obrany na konci októbra 1944, garda strácala svoje výsadné pozície. Ostala sice najagilnejším spolupracovníkom Nemcov, no autoritu v spoločnosti sa jej získať nepodarilo. Príznačné pre pomer obyvateľstva ku garde v Trenčianskej župe je správanie starých členov HSLS v Trenčíne a Žiline, ktorí odhovárali svojich súkmeňovcov a dlhoročných gardistov od vstupu do POHG, lebo by im to v budúcnosti mohlo spôsobiť nepríjemnosti. Posledným pokusom získať isté mocenské postavenie bolo vymenovanie štyroch poverencov HG 19. februára 1945. Ich úlohou bol výkon dôverníckej, kontrolnej a evakuačnej služby. Dvaja z nich mali sídlo v Trenčianskej župe - v Žiline a v Trenčíne. Mali na starosti 7 - 9 okresov. Rozsiahlejšiu činnosť už nestihli vykonať, lebo sa nezadržateľne začal blížiť front, ktorého prechod mocenské snahy HG definitívne ukončil. Pozri KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943 – 1945*. Bratislava : MO SR, 1999, s. 99 a 116-119.